

Dzisiejsza Hiszpania z perspektywy historycznej

I. Wstęp i podziękowania

Dziękuję Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu im. Jana Pawła II za zaproszenie na dzisiejsze spotkanie, którego tytuł sam w sobie jest deklaracją miłości: „Hiszpania w naszych sercach”. „Z obfitości serca, usta mówią”, mówi Pismo. Widzę, że w tych salach nauka kultury hiszpańskiej odbywa się z wytrwałością, przyjemnością i uwagą.

Pozwólcie Państwo, że szczególne podziękowania prześlę panu profesorowi Cezaremu Tarasze. Po raz pierwszy odwiedziłem tę uczelnię w kwietniu i widziałem jego wytrwałość i zaraźliwy entuzjizm. Jest pan niezrównany i należy się Panu za to szacunek. Ufam, że w Ambasadzie Hiszpanii zawsze znajdzie Pan przyjazną dłoń i pewne, silne oparcie pomocne w upowszechnianiu hispanistyki w Lublinie.

Dziękuję dziś trybunę z profesorem Tarachą oraz z dr. Pablo de la Fuente, rodakiem, którego praca dodaje nowej energii tej katedrze i z profesorem Cristiną González Caizán, która zaprezentuje swoją pracę „Za Napoleona w Hiszpanii. Udział żołnierzy polskich w oblężeniach Saragossy (1808-1809)”, ze wstępem dr. Jana Ciechanowskiego, który z kolei zajmuje się ciemną kartą obecności polskiej w Hiszpanii, czyli pobytem setek Polaków w więzieniu w Miranda de Ebro podczas hiszpańskiej wojny domowej.

Witam również doktoranta Marcina Karkuta, który opowie o maksymach wojennych Markiza de la Mina, dziecka epoki Oświecenia. Pan Karkut ma przed sobą wspaniałą przyszłość. To wielka przyjemność.

II. Cel rozprawy i pierwsza próba opisu/oceny dzisiejszej Hiszpanii

Zatytułowałem to przemówienie “Dzisiejsza Hiszpania z perspektywy historycznej”. Chciałbym mówić o żywej i dynamicznej rzeczywistości zwanej Hiszpanią, której korzenie sięgają Starożytności. O rzeczywistości historycznej, która miała epizody trudne i obiecujące, chwalebne i bliskie upadku, wspaniałe i bratobójcze.

“Hiszpanio bizonów..., gdzie Ulises zstąpił do domu Hadesa..., Hiszpanio Iberów, Celtów, Kartagińczyków i Rzymu..., twardej Wizygotów ze skandynawskiego rodu..., Hiszpanio Islamu, kabały i Nocy Ciemnej... inkwizytorów,... długiej przygody odkrywającej tajemnicę mórz,... innej, rodzącej gitarę,... podwórek,... łaskawego kamienia katedr i sanktuariów,... dobrych ludzi i wielkiej przyjaźni,... niepotrzebnej odwagi,... licznych pokoleń,... nieugięta i fatalna”. Te wersety poematu Jorge Luisa Borgesa “España”, są symfoniczną wskazówką wprowadzającą w temat.

Jako się rzekło, skupię się na dzisiejszej Hiszpanii: Hiszpanii rozedrganej, trochę rozgorączkowanej, zapatrzonej we własne napięcie, z pulsującym sercem i z objawami atrofii w niektórych kończynach, których nie może swobodnie używać w sprawach ważnych dla ogółu. Dzisiejsze społeczeństwo hiszpańskie ma objawy oczywiste i zarazem niejednoznaczne: wykazuje się

żywością i sportowym potencjałem, jest przesiąknięte kreatywnością nie zawsze najwyższych lotów, potrafi być uprzejme i szorstkie, podobne jest też do galeriowca, w którym mieszają się pochlebstwa i przekleństwa; nie odpoczywa, nie rozmyśla, nie zastanawia się, nie umie spojrzeć spokojnie wstecz. Żyjemy w pułapce egzystencjalnej sprzeczności, nie czując się wygodnie we własnej skórze, lubimy się i nie lubimy, przechodzimy bez końca od egzaltacji do obrazy jak na bezustannym „rollercoasterze”.

U człowieka, takie zmienne stany zdiagnozowano by jako schizofrenię. W zbiorowości społecznej, takiej jak hiszpańska, doświadczamy ich, *mutatis mudandis*, z dwoistością, która co jakiś czas gwałtownie wybucha, gdy skrzyżują się jowiszowe spojrzenia dwóch twarzy odwróconego Janusa.

W ten sposób wiersz Antoniego Machado „Dziecino, co na świat przychodzisz. Niech Bóg ma cię w opiece. Jedna z dwóch Hiszpanii serce twoje zmrozi”, staje się ritornelem, refrenem dzieła, które, mimo zmian tempa, nie może się rozwinąć tak jak symfoniczny poemat linearny.

III. Historia jak ulica, którą należy przejść

Historia Hiszpanii pełna jest wielkich wydarzeń i wspaniałych nazwisk. Nie mogę się oprzeć, aby kilku z nich nie wymenić: prehistoryczne malunki w Atapuerca i Altamirze; byki z Guisando; miasto Tartessos pod panowaniem Argantoniusza; Dama z Elche; słynna Italica, o której śpiewał Rodrigo Caro w alegorycznym jedenastozgłoskowcu, dobrym na każdą przygnębiającą

okoliczność (“Fabio, cóż za ból, te oto samotne pola, które teraz widzisz, smutne wzgórze, były niegdyś słynną Italią”); Rzymetycki, Tarragona i Luzytania; lex romana-visigothorum; Sobór w Toledo w 589 roku, na którym królestwo Wizygotów pod przywództwem Rekkareda odrzuciło arianizm i przyjęło katolicyzm; Guadalete, Kordoba, taify, Królestwo Nasrydów w Granadzie: “utrata i odzyskanie” Hiszpanii podczas rekonkwisty; Święta Inkwizycja; Królowie Katoliccy, Izabella i Ferdynand i “równowaga przeciwników”; odkrycie i podbój Ameryki, która stała się pełnoprawną częścią Hiszpanii; opłynięcie kuli ziemskiej; imperialna wizja Karola V; monarchia katolicka Filipa II; Złoty Wiek; dekadencja, która naznaczyła smutkiem i rozczarowaniem tak wiele pokoleń; wojna o sukcesję po śmierci Karola II Zakłętego; Oświecenie: abdykacje bajońskie, wojna o niepodległość i liberalna konstytucja z 1812 roku ustanawiająca system polityczny zwany “la Pepa”; niepodległość kolonii amerykańskich; ciąg wojen domowych w XIX wieku między zwolennikami absolutyzmu i liberałami, umiarkowania i postępu, pogrążonych w Kulturkampf; restauracja, odrodzenie, Kuba, Portoryko i Filipiny; jałowa dwupartyjność; dyktatura Primo de Rivery; Srebrny Wiek; Druga Republika, wojna domowa i Franco; porozumienie narodowe w ramach “konsensusu 1978 roku”.

Wszystkie te elementy i wiele innych, na które nie ma tu miejsca, tworzą naszą własną aleję sław. Mogą się podobać lub nie, lecz nie można ich ignorować. Każdy naród musi przyjąć swoją historię i wracać do niej co jakiś czas “*sine ira et cum studio*”, co nie znaczy, że ma ją żyrować. Tylko w ten sposób może znaleźć najdogodniejsze punkty oparcia, dostosować się do epoki, łącząc skłonność do nowoczesności – zawsze innej, zawsze nowej – z ochroną swej istoty. W przeciwnym razie ryzykujemy

nieodwracalnym zerwaniem emocjonalnych i intelektualnych więzi ze wspólną przeszłością, składając to raczej na karb plemienia, szczepu, ziemi ojczystej niczym pasażerowie niebezpiecznego lotu, którzy karmią się stereotypami i gardzą tym, czego nie znają. Społeczeństwa, które odrzucają swoją przeszłość płacą za to wysoką cenę wyobcowania.

IV. Czarna legenda u podłoża obojętności wielu Hiszpanów w stosunku do Ojczyzny

W XVI i XVII wieku Hiszpania była u szczytu potęgi. „Bóg jest Hiszpanem”, mówili wówczas ci, którzy podziwiali ryzykowną wyprawę karawel Kolumba na Hispaniolę i późniejsze ich przybycie na kontynent amerykański; wyczyny Cortesa w Meksyku i Pizarra w Peru; odkrycie Morza Południowego przez Nuñeza de Balboa (uchwycone w pięknej prozie Stefana Zweiga jako jeden z najwspanialszych momentów ludzkości); działalność wojsk flamandzkich w Europie; mistyczną Teresę z Avili i Jana od Krzyża oraz wiele innych szczytowych osiągnięć prozy, poezji, dramatu, architektury, rzeźby i malarstwa.

Istniało wiele powodów by zachwycać się tamtą Hiszpanią - płodną opoką, matką narodów metyskich, zgromadzeń religijnych i szkół filozoficznych, źródłem trydenckiej inspiracji dzięki zasługom Domingo de Soto, Diego Laineza czy Melchora Cano.

Nie dziwi zatem, że ta uprzywilejowana pozycja, godna pozazdroszczenia i wywołująca zazdrość, spowodowała pojawienie się przeciwnej propagandy znanej pod nazwą „czarnej legendy”.

“Pod pojęciem czarnej legendy rozumiemy klimat stworzony przez fantastyczne opowieści o naszej ojczyźnie, powtarzane publicznie we wszystkich prawie krajach; bezustanne groteskowe opisy charakteru Hiszpanów jako jednostek i zbiorowości; negacją lub chociażby systematyczne pomijanie tego co pozytywne i szlachetne w różnych przejawach kultury i sztuki; ciągłe oskarżenia rzucone pod adresem Hiszpanii, oparte na wyolbrzymionych faktach, źle interpretowanych lub całkowicie fałszywych...”

Powyższą definicję zawdzięczamy Julianowi Juderíasowi, urzędnikowi Ministerstwa Stanu, poliglocie i autorowi dzieła wydanego w 1913 r., zatytułowanego “Czarna legenda a prawda historyczna”. Juderías drąży ranę, gdy mówi o „odzwie jakiegoż czarnej legendy wywołała i dalej wywołuje w samej Hiszpanii”.

V. Problem niepodległościowy w Katalonii: problem chroniczny i absurdalny

Świadomie czy nieświadomie, legenda ta zapadła tak głęboko w niektórych współczesnych Juderías, że pojawiły się kłamliwe tezy o supremacji i rasizmie. Autorzy tych tez (Sabino Aranda, Pompeu Gener...) stworzyli je inspirowani politycznym darwinizmem końca XIX wieku chcąc, by ich małe ojczyzny – Vizkaia/Baskonia i Katalonia – oderwały się od owej kulejącej Hiszpanii, której częścią składową były od zawsze. Frustracje zrodzone w wyniku wojen karlistowskich, przedstawianie wojny sukcesyjnej jako walki o polityczną niepodległość terytorium Królestwa Aragonii, wzrost nacjonalizmu kulturowego w Europie

i klęska 98 roku dostarczyły koniecznej pożywki tym secesjonistycznym postawom.

Sto lat później burza nie mija. Wzrosła zaciekłość separatyzmu w Katalonii i w Kraju Basków. Okoliczność ta każe przyznać rację Ortedze y Gassetowi, gdy – odnosząc się do Katalonii – tak mówił w Korteżach Drugiej Republiki:

“problem kataloński, jak wszystkie mu podobne, dawne lub teraźniejsze, wśród innych narodów, jest problemem, którego nie sposób rozwiązać, można z nim tylko żyć.” I tak oto uzasadnia to stwierdzenie: *“Problem kataloński jest czymś zwyczajnym w ramach tego, co nazywa się nacjonalizmem partykularystycznym... Czym jest ten nacjonalizm partykularystyczny? To uczucie o nieokreślonym kształcie, zmiennym nasileniu ale o nadzwyczaj klarownej tendencji, które opanowuje jakiś naród albo zbiorowość i sprawia, że zaczynają one gorąco pragnąć życia w oddzieleniu od pozostałym narodów albo wspólnot. Podczas gdy wszyscy pozostali mają przeciwne pragnienia, pragną łączyć się, integrować, stopić się w jedną wielką całość historyczną, w tę radykalną wspólnotę losu, którą stanowi wielki naród, te narody, przez jakąś fatalną i tajemniczą skłonność, czują pociąg ku temu, by pozostawać poza, być wyłączonymi, odrębnymi, nietkniętymi żadną fuzją, żyć pustelniczo, pochłonięte same sobą. I nie mówcie – ciągnie dalej Ortega i to mi się wydaje zasadnicze – że jest to, choć w małej skali, takie samo uczucie, jakie inspiruje wielkie nacjonalizmy, nacjonalizmy wielkich narodów. Nie, to jest uczucie o przeciwnym wektorze. Byłoby absurdalne twierdzić, że my, Hiszpanie, istniejemy dzięki determinacji, by nigdy nie stać się Francuzami, nie stać się Anglikami. Nie, nie ma w nas takiego*

negatywnego uczucia, właśnie dlatego, że zawładnęła nami cudowna chęć bycia Hiszpanami, bycia częścią wielkiego narodu i roztopienia się w nim... Naród partykularystyczny natomiast wychodzi od gestu obronnego, od dziwnej i strasznej drażliwości na punkcie wszelkiego kontaktu i wszelkiej fuzji: to pragnienie życia w oddzieleniu. Dlatego to partykularystyczne pragnienie można nazwać, dokładniej rzecz ujmując, odzielnością, albo osobnością”.

Ortega wskazuje także, że *“w narodzie partykularystycznym, pozostającym w dysocjacji, występują stale dwie tendencje: jedna, sentymentalna, która popycha go ku oddzielnemu życiu; druga, również po części sentymentalna, lecz przede wszystkim rozumowa, zwyczajowa, która zmusza go, by współżyć z innymi w narodowej jedności. Stąd, w zależności od momentu, przeważa jedna albo druga....”*

Nacjonalizm kataloński, niemal sto lat później i zainstalowawszy się znakomicie na mostku kapitańskim Hiszpanii stworzonej przez konstytucję 1978 roku, zmienił się w pozbawiony skrupułów separatyzm wbrew wspólnej historii, wbrew rozumowi, wbrew konstrukcji europejskiej, wbrew etyce, prawu i współistnieniu. Zaczęło się to nasilać wraz z poważnym kryzysem gospodarczym, który wybuchł dziesięć lat temu. Poprzednie 30 lat rządów nacjonalistów stworzyło podatny grunt dla ruchu, który wzywa do natychmiastowego zerwania wielowiekowych więzi politycznych i uczuciowych i skazuje na bycie cudzoziemcami tych, którzy nie ugną się przed jego wolą, a stanowią oni ponad połowę ludności.

Ten separatyzm jest totalitarny w swoich metodach ilekroć przedkłada siłę woli ponad wszelkie inne względy. Gardzi

demokratycznym prawem, bo widzi w nim gorset krępujący jego potencjał. Proszę pozwolić, że przytoczę tu cytat z włoskiego eseisty Claudio Magrisa: “Przeciwstawiać prawowitość prawomocności odwołując się do gorących wartości (wspólnota, uczuciowa bliskość) w opozycji do chłodu demokracji oznacza niszczenie reguł gry politycznej. Wzywanie do miłości w opozycji do prawa to profanowanie miłości, bo używa się jej wówczas jako narzędzia, aby odmawiać innym ludziom wolności a nawet miłości”.

VI. Antidotum, wyzwanie i nadzieja: więcej Hiszpanii, więcej Europy i większy udział w niestabilnym i skomplikowanym świecie.

Zauważyli już pewnie państwo, jak z panoramicznego oglądu cech właściwych - moim zdaniem - współczesnej Hiszpanii, przeszedłem do jednego z największych problemów dzisiejszej Hiszpanii, czyli katalońskiego separatyzm, którego gwałtowność zepchnęła na drugi plan separatyzm nadal istniejący w Kraju Basków, głęboko amoralny i stosujący przez pięćdziesiąt lat terroryzm w celu likwidacji „obcego”.

Wobec tych uporczywych wyzwań, które tłumaczą panujące w Hiszpanii skupienie się na nas samych, my, Hiszpanie, powinniśmy wytrwać w budowie politycznej wspólnoty wolnych i równych obywateli, bez dyskryminacji, w tworzeniu Hiszpanii będącej katalizatorem konstrukcji europejskiej, dumnej ze swego wkładu w historię uniwersalną, przyznającej się do błędów, otwartej, solidarnej i zaangażowanej na rzecz pokoju, sprawiedliwości, praw człowieka i lepszych warunków życia na

planecie; Hiszpanii gościnnej i uprzejmej, nie Hiszpanii wrogiej i zadufanej w sobie.

Hiszpania dzisiaj, podobnie jak wczoraj i przedwczoraj, ma swoje zmartwienia. Mimo to cieszymy się wolnością, wysokim stopniem ochrony naszych podstawowych praw i swobód i nie mamy pilnujących nas strażników, bo w strażnikach państwa widzimy gwarantów respektowania naszych swobód. Dysponujemy godną pozazdroszczenia infrastrukturą. W Hiszpanii mamy obfitość sztuki, kobiety zajmują najwyższe państwowe stanowiska, mamy pyszną kuchnię, mamy nawet ministra kosmonautę: zgodzą się państwo ze mną, że nie jesteśmy nudnym krajem, nawet jeśli nie jest nam obca skłonności do braterskiej nienawiści.

Jaime Gil de Viedma widział to tak:

“Ze wszystkich historii w Historii, najsmutniejsza jest niewątpliwie historia Hiszpanii, ponieważ źle się kończy. Jakby człowiek, mając już dość walki ze swymi własnymi demonami, chciał skończyć z historią tego piekielnego kraju.”

Ale Hiszpania trwa nadal i jest silna.

Jest nas 48 milionów – z których około dwa i pół miliona wypiera się kondycji obywatela Hiszpanii. Zawsze pozostanie nam znak odcisnięty przez naszych przodków w historii ludzkości i nasz pejzaż , piękny i przykładowy “niczym etyczna natura, z której winniśmy czerpać nauki”, na obraz i podobieństwo naszego pokolenia 98. (Umbral)

VII. Zakończenie i ponowne podziękowania za stymulującą pracę KUL

Wśród największych zachęt do pracy na rzecz lepszej Hiszpanii jest bez wątpienia przyjaźń i sympatia, z jakimi my, Hiszpanie, spotykamy się w wielu miejscach na świecie, w których kwitnie i rozwija się zainteresowanie naszym językiem, naszą kulturą i historią.

Muszę przyznać – i robię to z największą satysfakcją- że w Polsce, która doświadczyła tylu ofiar, dała światu lekcje odwagi i godności, jest wiele nieskrywanego szacunku dla Hiszpanii, tego samego szacunku, który tylekroć wyrażał Jego Świątobliwość Jan Paweł II odwiedzając nas pięciokrotnie.

Proszę pozwolić, że wyrażę najszczerze podziękowania za tę „Hiszpanię noszoną w sercu” a także zachęcę studentów i profesorów, by kontynuowali swoją dotychczasową, wspaniałą pracę.

Gratias agimus vobis.